

Bartoněk, Antonín

Mykénská řečtina

In: Bartoněk, Antonín. *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1987, pp. 85-101

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122256>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V. MYKÉNSKÁ ŘEČTINA

Ventrisovo rozluštění lineárního písma B nám poskytlo spolehlivý klíč k poznání jazyka textů psaných tímto písmem. Známe jej dnes do značných podrobností, nejrůznější dílčí problémy byly řešeny ve stovkách studií, avšak jediná doposud existující popisná mluvnice mykénského dialektu je značně zastaralá (E. Vilborg 1960). V této kapitole se chceme pokusit o stručný nástin hlavních gramatických rysů mykénštiny a o její nářeční zařazení do komplexu raného řeckého jazykového vývoje. Vzhledem k charakteru textů bude ovšem tento náš přehled co do rozsahu jednotlivých dílčích výkladů nevyrovnaný. Nejvíce informací budeme moci poskytnout o mykénském hláskosloví, a rovněž o některých oblastech mykénského tvarosloví, zejména o jmenné paradigmatické. Méně soustavné budou moci být výklady o mykénském slovese (pro neslovesný ráz většiny textů), o tvoření slov (dotkne se jen rozdílů proti klasické řečtině), syntaxi (pro příliš jednoduchou strukturu zachovaných textů) i lexiku (texty jsou velmi stereotypní)^{63, 64} Krátce se navíc dotkne me problematiky sémantických rozdílů mezi mykénskou a klasickou řečtinou⁶⁵ i významu mykénštiny pro řeckou etymologii⁶⁶ a důkladnou pozornost budeme věnovat přínosu mykénského dialektu pro starořeckou dialektologii.⁶⁷

a) MYKÉNSKÉ HLÁSKOSLOVÍ

Přes shora uvedenou neadekvátnost lineárního písma B pro zachycování staré řečtiny je možno s vysokou dávkou spolehlivosti stanovit základní rysy mykénského hláskového systému. I když pochopitelně ne-

⁶³ O mykénské mluvnici viz dále zvl. Thumb—Scherer 1959, Bartoněk 1965, Ruijgh 1967, Schmitt 1977, Lejeune 1972 (hláskosloví), Ruijgh (tvarosloví), Bader(ová) 1973 a 1979 (syntax), Morpurgo Davies 1985.

⁶⁴ Bartoněk 1980, 1982, 1983d, 1987a.

⁶⁵ Viz str. 97.

⁶⁶ Bartoněk 1975.

⁶⁷ K jazykovému zařazení mykénštiny mezi řecké dialekty srov. zvl. výklad na straně 98nn.; viz též Bartoněk 1968ab, 1972, 1983a.

jsme s to dopodrobna popsat přesnou výslovnost té či oné mykénské hlásky, lze na základě podrobné analýzy textů i důkladného srovnání mykénštiny s pozdějšími dialektami přece jen nastínit s určitou spolehlivostí — alespoň v hrubých rysech — fonologický obraz mykénských hláskoslovných poměrů:

Mykénský vokalický systém měl pravděpodobně 10 fonémů, tj. 5 krátkých a 5 dlouhých monoftongů:

krátké monoftongy	dlouhé monoftongy
i u	ī ū
e o	ē ō
a	ā

Oba mykénské vokalické subsystémy se tedy jeví jako navzájem paralelní, není ovšem vyloučeno, že nám zatím unikají některé drobnější kvalitativní nuance v mykénské výslovnosti. Mykénský krátkovokální systém je tím v plné shodě s většinou řeckých dialektů doby klasické, nikoli ovšem s attičtinou a iónštinou, které provedly změnu $u > \bar{u}$, $\bar{u} > \bar{\bar{u}}$. Mykénský dlouhovokální systém měl se svými 5 fonémi ráz archaického systému, známého v klasické době např. z různých dosti izolovaných dialektů, jako z lakónštiny nebo arkadštiny, kdežto dórské dialekty z řeckého severozápadu a od Korintského a Sarónského zálivu vykazovaly v klasické době, stejně jako celá skupina iónsko-attických dialektů dále na východ, progresivnější dlouhovokální systém o 7 vokálech (attičtina s iónštinou měly ovšem navíc posunuto své původní \bar{u} v $\bar{\bar{u}}$ a někdejší zavřené \bar{o} v \bar{u}). Krátkých diftongů měla mykénština 7 (*ai, ei, oi, au, eu, ou, ui*), byly to však asi diftongy bifonémické, složené tedy z $a+i, e+i$ atd. Bifonémické byly určitě i analogické dlouhé diftongy *āi, ēi, ōi, āu, ēu, ōu*.

Pokud jde o mykénský souhláskový systém, měl tento starořecký dialekt 12 okluzív, minimálně 6 frikativ (spolu s afrikátami) a 4 sonanty:

okluzívy			afrikáty a frikativy				sonanty		
p	b	p ^h				w	m		
t	d	t ^h	ts	dz	s	ss?	j	n	r
k	g	k ^h				h			
k ^w	g ^w	k ^w h							

V mykénštině byly tedy čtyři artikulační řady okluzív, tj. vedle řady retné, zubné a zadopatrové ještě řada tzv. labiovelár. To byly souhlásky, o jejichž konkrétní výslovnosti nemáme sice zcela přesnou představu, ale v jejichž artikulaci byla zřejmě v rámci jediného fonému přítomná jak složka velární, tak i labiální. Labioveláry jsou v mykénštině doloženy poměrně často (asi ve 100 výrazech s poměrně přijatelnou etymologií), nejčastěji k^w , méně často g^w a dosti zřídka k^wh . Přitom se zdá, že se labiovelární výslovnost — nebo aspoň labiovelární grafika — časem ujala i v některých slovech přejatých ze středomořských nebo orientálních jazyků jakožto raně řecká substitute za cizí podobné hláskové realizace (např. *qi-si-pe-e k^wsiphee*, duál od *ksiphos* „meč“; *mo-ko-so Mok^wsos*, pozd. *Mopsos* aj.). Mykénským labiovelárám odpovídají

v klasických řeckých dialektech okluzívy všech tří ostatních řad — ovšem s určitými nářečními diferencemi (viz. str. 106 n.).

Ze sonant jsou v mykénštině bezpečně doloženy dvě nazály (*n*, *m*) a dvě likvidy (*r*, *l*); vyslované velární *n* (např. a-ke-ra-te *angēlantes*) bylo jen kombinatorní variantou k *n*, podobně jako v klasické řečtině. Zda byly v mykénštině skryty pod grafikou RA₂, RO₂ geminované likvidy a nazály, jako je tomu v klasických dialektech aiolských, je nejisté; ve většině případů spíše asi šlo o alegrové výslovnostní varianty *rja*, *rjo* místo plného *rija*, *rijo*. Ještě méně je pravděpodobné, že by mykénština byla měla slabikotvorné *r̥*, *l̥*, *ŋ*, *ŋ̥*; za *r̥*, *l̥* tu nacházíme zpravidla *or/ro*, *ol/lo* (srov. např. to-pe-za *torpedza* [att. *trapeza* „trojnožka“], *qe-to-rok^wetro-* [ve složeninách; srov. att. *tetra-* „čtyř-“]), za *ŋ*, *ŋ̥* většinou *o*, řídčeji *a* (srov. de-ko-to *Dekotos* [vl. jméno] < **dek^wmt-* [att. *dekatos* „desátý“], pe-mo *spermo* nebo pe-ma *sperma* < **-m^w* [att. *sperma* „semeno“]).

Pokud jde o frikativy, resp. afrikáty, platnost samostatných fonémů měly v mykénštině hlásky *j*, *w*, *h*, *s*, *dz*, *ts*, a snad i geminované *ss*. Přitom *j* bylo již v předmykénské době na ústupu. Na začátku slova se již dříve změnilo v *dz* (ze-u-ke-si *dzeuges/s/i* dat. plur., srov. att. *zeugos* „spřežení“) anebo se přímo v době doložených lineárních textů měnilo v *h* (mykénská grafika tu kolísá mezi např. jo-do-so-si *jō dōsonsi* „tak dají“ a o-di-do-si *hō didonsi* „tak dávají“). Uprostřed slova v intervokálním postavení *j* většinou rovněž mizelo (zůstává jen v některých specifických sufixech, jako v gen. sg. *-o-jo* < **-osjo* nebo v sufixech *-e-jo*, *-e-ja*, střídajících se s *-e-o*, *-e-a*).

V souhláskových skupinách *j* rovněž zpravidla mizelo, když předtím přispělo k palatalizaci či jiným proměnám předchozích hlásek nebo celého hláskového okolí; udrželo se místy jen ve skupině *wj* (s kolísáním: me-wi-jo nebo me-u-jo *meiwjōs*, srov. att. *meiōn* „menší“). Naproti tomu *w* se drží prakticky ve všech pozicích; tam, kde proti běžnému dřívějšímu názoru chybí, je nutno revidovat starší etymologii (e-ne-ka *heneka* „kvůli“ není zřejmě z *henweka*). Zachováno bylo zřejmě v mykénštině i náslovné antevokální *h-* a intervokální *-h-*, vzniklé ze */-s-* [graficky je však zachycováno jen před *a* pomocí znaku A₂=HA, místo něho tu však často bývá i pouhé A; srov. pa-we-az *pharweha* nom. plur. nebo pa-we-a *pharwe/h/a*, viz hom. *phāros* „šat“]; po případném *h* v souhláskových skupinách nejsou v písmu nejmenší stopy.

K mykénským sykavkám nutno poznamenat, že se pod lineárními B znaky S-ové řady mohou skrývat dva různé sibilantní fonémy: jednak jednoduché *s* (zejména v souhláskových skupinách a na konci slova), jednak *ss* geminované, a) odpovídající geminovanému *ss* vzniklému ze *s+s* na morfologickém švu (typ **dzeuges-si*), b) vystupující jako pokračování afrikátního *ts*, vzniklého buď na morfologickém švu z *t+s*, *th+s* a *d+s* (typ **Piwerid-si* > *tsi* > *ssi*, **peith-sō* > *tšō* > *ssō*) nebo asibilací z *tj*, *thj* (typ **totjos* > *totsos* > *tossos*). Lineární grafika, nezachycující geminace, nám totiž nedovoluje rozhodnout, zda se pod doloženými formami ze-u-ke-si, pi-we-ri-si, to-so skrývají archaičtější geminované fonetické podoby *dzeugessi*, *Piwerissi*, *tossos*, či již pokročilejší negeminované *dzeugesi*, *Piwerisi*, *tosos*, odpovídající v zásadě pří-

slušným tvarům iónskoattickým a arkadokyperským z poloviny 1. tisíciletí př. n. l. (proti geminovanému *dzeugessi*, *Pi/w/erissi*, *tossos*, doloženému v té době v klasických dialektech aiolských a dórských).

V souvislosti s tím vzniká otázka, zda geminované *ss* nebylo typické i pro některé výrazy přejaté z předřeckého egejského substrátu. Ještě i v klasických řeckých dialektech z 1. tisíciletí př. n. l. je namnoze zcela vedle sebe doloženo užívání buď jediného nebo zdvojeného *s/s/* v toponymech typu *Knōs/s/os*, *Parnassos/Parnāsos*, *Halikarnassos/Halikarnāsos* (s častou kompenzační délkou předchozího vokálu v případě zjednodušení konsonantu).

Současný stav v bádání o těchto otázkách směřuje spíše k závěru, že tu pravděpodobně splynuly dva od původu rozdílné sufify (srov. Wyatt 1968, Chadwick 1969): a) egejské *-sos* (se sekundární nenáležitou variantou *-ssos*) a b) původně maloasijské *-ssos* s boiótsko-eubojsko-attickou variantou *-ttos*, jež předpokládá existenci starší afrikátní fáze *-tsos* a patrně ještě staršího *-tšos*. Prvnímu z obou sufixů odpovídá asi lineární a-mi-ni-so *Amnisos*, ko-no-so *Knōsos* (v alfabetské řečtině je doloženo *Knōsos* i *Knōssos*), tu-ri-so *Tulisos* (v alfabetské řečtině je doloženo jen *Tulissos/Tylissos*), druhému sufixu pak lineární výrazy jako [ku-]pa-ri-so *Kuparissos* (srov. pozdější protiklad iónského *kyparissos* a attického *kyparittos* „cypřiš“). Jistý argument ve prospěch možné existence raně řecké sibilantní souhlásky odlišné od jednoduchého *s* poskytuje i markantní rozdíl mezi boiótským výrazem *tūkon* a obecně řeckým *sūkon*, resp. iónskoattickým *sýkon*, pro „fik“. Tento rozdíl lze na pozadí obdobných rozdílů mezi boiótským *hottos* a attickým *hosos* interpretovat jen jako dvě různé výslednice dlouholetého vývoje, jejichž vzdáleným východiskem bylo asi raně řecké *tsūkon*, převzaté z egejského substrátu a začínající původně na nějakou zvláštní frikativu, jež se v řeckém prostředí promítá jako *ts*, kdežto v latinském jako *f* („*ficus*“). Na boiótské půdě se pak časem prosadilo počáteční *t-*, kdežto v ostatních řeckých dialektech převážila sibilantní artikulace v podobě negeminovaného náslovného *s-* (v poloze na začátku slova se protiklad geminace a negeminace neutralizoval). Lineární grafika *su-za sūtsai* < **sūkjai* prozrazuje sice již pro samotnou mykénštinu existenci prosté sykavky *s-* (vyslovované *tsūtsai* by se totiž graficky zachycovalo jako *zu-za*), to ovšem nevyklučuje možnost, že se v jiných částech řeckého jazykového světa doby mykénské udržovalo ještě ve slově označujícím fik počáteční afrikátní *ts*. Přitom samo převzetí výrazu *tsūkon* z předřeckého substrátu mohlo být starší než hláskoslovná změna *s* > *h*, neboť afrikáta *ts* touto změnou pochopitelně nemohla být zasažena. Analogický vývoj lze předpokládat i u řeckých vlastních jmen, v nichž se uvnitř slova střídá *ss* a *tt* (srov. např. *Odyseus* a *Olytteus* a spolu s tím i lat. *Ulixes*).

Mykénské afrikáty, prepisované jako *ts*, *dz*, jsou zachycovány znaky Z-ové řady, a jak už bylo výše řečeno, jejich skutečná výslovnost je nejistá. U různých autorů se pro ně setkáváme s různým prepisem — od *tj*, *dj* přes *tš*, *dž* až po *ts*, *dz*; ze shora uvedených důvodů většina badatelů preferuje poslední řešení.⁶⁸

Některé z mykénských hláskoslovných jevů jsou doloženy v takové

grafické podobě, že jí lze s úspěchem využít i k jejich přesnějšmu chronologickému zařazení. Platí to zejména o zmíněném již ortografickém kolísání v zachycování počátečního *j-*; případy jako *jo-do-so-si* a *o-di-do-si* (*jō X hō*) ukazují na to, že uvedená změna *j- > h-* probíhala buď přímo v době, z níž texty pocházejí, anebo proběhla nedlouho před dobou jejich vzniku a *j-ové* tvary mají ráz konzervativní grafiky. Obdobný hláskoslovný vývoj se asi skrývá i za kolísáním typu *pa-we-az/pa-we-a* (viz str. 81).

K přesnějšmu chronologickému zařazení určité změny nám může v mykénském období někdy dopomoci i zřejmý rozpor mezi hláskovou hodnotou, kterou určitý lineární znak asi označoval v době vzniku lineárního písma B (cca 1450 př. n. l.), a mezi tím, co označuje v doložených mykénských textech (ve 14. a zvl. v 13. století př. n. l.). Tak např. z graficko-fonetické analýzy lineárního písma B vyplývá závěr, že lineární znak č. 62, střídající se v doložených lineárních B textech s digrafem PE-TE a čtený proto jako PTE, měl patrně v době vzniku tohoto písma slabičnou hodnotu PJE. Z toho plyne datování uvedené změny do 15. století př. n. l., pocházejí-li knósské tabulky ze začátku 14. století. Pokud ovšem pocházely z konce 13. století př. n. l., znamenalo by to možnost klást uvedenou hláskovou změnu níže, tj. až někde do 14., ne-li vůbec až do 13. století př. n. l.

V každém případě nám ovšem mykénština poskytuje příležitost k zhodnocení, jak výrazně se řecký jazyk po stránce hláskové změnil během prvních dvou třetin 2. tisíciletí př. n. l. Jak jsme již viděli, celá řada důležitých změn zasáhla během této doby zejména protořecký konsonantický systém.

Výklad o mykénském hláskosloví uzavřeme následujícím shrnutím, založeným na srovnávání s klasickou řečtinou:

a) Kdežto vokální systém zůstává stále ještě v protořecké podobě, s plnou paralelitou mezi krátkovokálníkou a dlouhovokálníkou složkou, konsonantický systém doznal již některé změny na cestě ke klasické řečtině.

b) Proti klasické řečtině se v mykénštině ve větší míře projevuje palatálnost (dochované zbytky hlásky *j*), labiálnost (jak v labiovelárách, tak i v plně zachovaném *w*) a aspirovanost (*h* je ještě samostatný foném s poměrně značným rozšířením na začátku i uvnitř slova). Spolu s afrikátami *ts*, *dz* a sykavkou *s* (a možná i s geminovaným *ss*) působila asi mykénština po stránce akustické dosti spirantickým dojmem.

c) Mykénština neprodělala ještě asi Grassmannův zákon, tj. neměla ještě disimilovány aspiráty ani náslovné *h*, ani provedeny přesuny

⁶⁵ Podle hypotézy přednesené autorem této studie na mykénologickém kolokviu v Ochridu v roce 1985 (Bartoněk, *Tractata Mycenaea*, Skopje 1987) existoval rozdíl mezi mykénskou střídnicí za původní *k/h/j* a *t/h/j*. Mykénština měla podle této hypotézy tři afrikáty (*d'z'*, *t's'*, *ts*) a jednu jednoduchou sibilantu (*s*); přitom kontrast mezi mykénskou *Z-ovou* a *S-ovou* sérií spočíval v rozdílu mezi hláskami palatálnými (*Z-*: *d'z'* za původní *gj*, *dj*; *t's'* za původní *k/h/j*) a nepalatálnými (*S-*: *ts* za původní heteromorfémické *t/h/-j* a za substrátový typ *kuparissos*; *s* za původní *s*, *s+s*, *t+s*, *d+s*, dále za původní homomorfémické *t/h/j* typu **tojōs > toso*s a za substrátový typ *Knōs/s/os*).

aspirace spojené s likvidací vnitroslovného *h*, takže mykénská grafika e-ko-si se asi nečetla *ekhonsi*, jak se s tím zpravidla v prepisech setkáváme, nýbrž *hekhonsi*.⁶⁹

d) Mykénština měla proti klasické řečtině vyšší počet souhláskových skupin, které se později rušily či měnily asimilací (srov. a-ra-ro-mo-te-me-na *ararmotmenā*, part. perf., srov. att. *hērmomenē* od *harmottō* „spojuji“) nebo vysunutím některé ze souhlásek (srov. ai-ka-sa-ma = *aikhsma* > *aikhmē* „kopí“). Některé protořecké souhláskové skupiny byly však asi již zrušeny, zejména ty, které podléhaly v rané řečtině nejstaršímu náhradnímu dloužení; jenže nevíme, zda je mykénština rušila opravdu tímto dloužením či geminací (myk. o-pe-ro-si lze interpretovat buď jako *ophēlonsi* či jako *ophellonsi*).^{69a}

e) Pokud se v mykénštině dostávaly samohlásky do hiátového styku, nebyly ještě kontrahovány. Ale zdá se, že ve většině případů šlo jen o zdánlivý hiát a že se mezi mnoha takovými samohláskami vyslovovalo *h* nebo *j*.

b) MYKÉNSKÉ TVAROSLOVÍ

Mykénské jmenné kategorie odpovídaly v zásadě klasickým. Mykénština měla však šest pádů, totiž proti klasické řečtině navíc instrumentál. Bezpečně je ovšem doložen jen v plurálu u 1. a 3. deklinace, kde má typickou pádovou příponu -pi *-phi* (např. a-ni-ja-pi /*h/āniāphi* „s otěží“, srov. hom. *hēnia*; po-pi *poppi* < **pod-phi* od *podes* „nohy“). Tvary instrumentálu plur. u 2. deklinace a instrumentálu sing. u všech tří deklinací byly asi natolik podobny jiným pádům, zvl. dativu, že jsou na pozadí mykénské grafiky nerozpoznatelné. Vokativ není vzhledem k rázu textů doložen, ale jeho existenci v singuláru lze nepochybně předpokládat. Existují i doklady duálu, zvl. pro nom./ak. Méně jistá je naproti tomu existence samostatných lokativních tvarů; i tento pád se jako samostatná morfologická jednotka může skrývat pod grafikou dativních koncovek, zvláště když těchto koncovek je často prokazatelně používáno v lokativní funkci. Mimo pádový systém stojí allativní tvary se směrovým sufixem *-de* (např. a-mi-ni-so-de *Amnisonde* „do Amnisu“, wo-i-ko-de *woikonde* „domů“, srov. hom. *oikonde*, *oikade*).^{69b}

Rovněž deklinační typy odpovídají v podstatě klasickým řeckým deklinačním (srov. tab. XVII na str. 92); zvláště u 1. a 2. deklinace se však pod nedokonalou lineární grafikou jeví pádové rozdíly jako značně setřené. Tak lineární výraz i-*qo* (*hikkwos* „kůň“) může zachycovat buď nom., dat., ak., instr. singuláru nebo nom. a ak. duálu anebo nom., gen., ak. a instr. plurálu. Snáze se rozpoznávají pády 3. deklinace, jak je to patrné z tabulky XVIII na str. 93.

Skloňování adjektiv odpovídá řeckému z doby klasické. Pozoruhodné jsou však komparativy typu me-*zo medzōs* (mask., fem.), *medzos* (neutrum) s dochovaným skloňováním podle *s*-kmenů: me-*zo-e medzohes* < **megjohes* < **-oses* nom. pl. m./f., me-*zo-az medzoha* < **megjoha*

⁶⁹ V našem prepise píšeme však zpravidla výrazy typu /*h/ekhonsi* s hláskou *h* v závorce.

< **-osa*, srov. att. *meizous*, *meizō*; pro *n*-kmenové tvary nemáme doložky (srov. att. *meizōn*). Mykénské číslovky jsou doloženy jen troskovitě; číselné údaje byly velkou většinou vyjadřovány ideograficky. Z jednotlivých číslovek máme doložen dat. sing. *e-me /h/emei* od *hems* „1“, srov. att. *heis* < **hens* < **hems*, dále nom./ak. *dwo dwō* a instr. *du-wo-u-pi dwouphi* (nebo *dwoium-phi*, srov. ark. gen.-dat. *duálu na -oiun*) pro číslovku „2“, dativ *ti-ri-si trisi* pro „3“, *qe-to-ro- k^wetro-* pro „4“ (srov. att. *tetra-*), *we- /h/we/s/-* pro „6“ (srov. att. *heks*), *e-ne-wo-ernewo-* pro „9“ (srov. att. *ennea*). Ze zájmenných tvarů je doloženo osobní zájmeno pro 3. os. sing. {-*mí min* ak. sing. jako příklonka, srov. nej hom. *min*) a pro 3. os. plur. {*pe-i sphe/h/i* dat. plur., srov. hom. *sphi/n/*, att. *sphisi/n/*, ark. *sphis*) a několik zájmen ukazovacích: a) tvary od zájmena, později určitého členu *ho-/to-*, jako *to-jo toio* gen. sing., *toi/h/i* dat. plur. (srov. att. *hos*, *tou*, atd.), b), *to-to toto* < **todtod*; srov. nej védské *tat-tad*, c) *to-so tos/s/os* a *to-so-de tos/s/osde* „tak veliký“ s některými dalšími tvary.

K jednotlivým pádovým zakončením uvedeným na tabulce připojujeme několik poznámek: Koncovka gen. sing. *o*-kmenů *-o-jo -oio* odpovídá stejně znějící homérské koncovce *-oio* (srov. i thess. *-oi*). Grafické zakončení dat. plur. *ā*-kmenů *-a-i* a analogické zakončení *-o*-kmenů *-o-i* odpovídá spíše vyslovovanému mykénskému *-āhi* (nebo *-aihi*) a *-oihi* (jež je mykénským pokračováním starého lokativu *-āsi*, *-aisi*, *-oisi*, doloženého ještě v 1. tisíciletí př. n. l. v některých řeckých dialektech, a zčásti i u Homéra) nežli klasickému attickému *-ais*, *-ois*. Vyslovované *-ois* je asi skryto pod mykénským *o*-kmenovým instrumentálním zakončením *-o*. V dat. sing. 3. deklinace je doložena jednak původní dativní přípona *-ei* (srov. osobní jméno *Diweiphilos* „Diovi milý“ v klasické řečtině), jednak lokativní *-i* (to je doloženo častěji v Mykénách než na jiných místech a téměř vždy — nepochybně z disimilačních důvodů — u *s*-kmenů). Měně jisté tvary jsou označovány otazníkem.

Celkový počet bezpečněji zařaditelných jmen (substantiv, adjektiv) činí asi 1 800; dílčí údaje jsou uvedeny na tabulce XVIII na str. 93. Jednotlivé případy mají ovšem nestejnou relevanci — od bezpečně interpretovaných až po výrazy bez spolehlivé hláskoslovné interpretace, třebaže samotné jejich zařazení k určitému druhu slov a pod určitý kmenový typ je poměrně bezpečné. Přitom jistě více než polovina námi registrovaných slov jsou vlastní jména, hlavně osobní, méně často místní. Zbývající počet asi 700 apelativních jmen je tedy poměrně nízký, což má ovšem svoje vysvětlení v registračním charakteru mykénských textů a v jejich obsahovém omezení na stereotypní položky. I tak ovšem výsledky našeho rozboru dostatečně dokumentují všechny hlavní kmenové typy tří řeckých deklinací. Třebaže jednotlivá mykénská jména nejsou ani v jednom případě doložena ve všech teoreticky možných pádových formách, pro všechny hlavní z těchto kmenových typů jsme byli s to sestavit úplná nebo téměř úplná paradigmatata — jakkoli ovšem některé z pádových forem jsou doloženy dosti sporadicky, zvláště ak. sing., gen. plur. a ak. plur. Tyto závěry — přes svá dílčí omezení — jednoznačně vyvracejí jak někdejší pochybnosti o správnosti rozluštění lineárního písma B a s tím spojené hláskoslovně orientované námitky, že zjištěný jazyk

ā-kmeny (F)		(M)		kous. kmeny		(N)		
Sg. N.	ko-wa	korwā	e-qe-ta	hek ^w etās	po-me	poimēn	pe-mo, pema	spermo, -ma
G.	ko-to-na	ktoinās	su-qo-ta-o	sūg ^w otāo	po-me-no	poimenos		
D.	i-je-re-ja	hierelāi	ra-wa-ke-ta	lāwagetāi	po-me-ne, -ni	poimenei, -ni	e-ka-ma-te	ekhmatei
A.	ki-ri-ta	krithān			ka-ra-te-ra	krātēra		
Du.	to-pe-zo	torpezō?	e-qe-ta-e	hek ^w etāe	ti-ri-po-de	tripode	a-mo-te	harmote
Pl. N.	a-ni-ja	hāniāi	e-qe-ta	hek ^w etai	po-me-ne	poimenes	a-mo-ta	harmota
G.	ko-to-na-o	ktoināōn	e-re-ta-o	eretāōn	pi-we-ri-si	Piweri/d/si	a-mo-si	harmo/t/si
D.			e-qe-ta-i	hek ^w etā/h/i	po-pi	popphi	e-ka-ma-pi	ekhmapphi
A.	a3-ka-sa-ma	alkhsmans						
I.	a-ni-ja-pi	hāniāphi						
o-kmeny (M)		(N)		s-kmeny (N)		eu-kmeny		
Sg. N.	ko-wo	korwos	e-ra3-wo	elaiwon	te-me-no	temenos	i-je-re-u	hiereus
G.	te-o-jo	theoio			we-te-i	wetei	i-je-re-wo	hierēwos
D.	da-mo	dāmōi	ri-no	linon	we-to	wetos	ka-na-pe-we, -wi	knaphēwei, -wi
A.	do-so-mo	dosmon						
Du.	po-ro	pōlō			qi-si-pe-e	k ^w isiphe/h/e	a-po-re-we	amphorēwe
Pl. N.	i-qo	hikkwoi	pa-ka-na	phasgana	pa-we-a2	pharweha	ka-ke-we	khalkēwes
G.	a-ne-mo	anemōn			pa-we-o	pharwehōn?		
D.	do-e-ro-i	doeloi/h/i	o-na-ta	onāta	pa-we-si	pharwe/s/si	ka-ke-u-si	khalkeusi
A.	si-a2-ro	sihalons			tu-we-a	thue/h/a	ku-te-re-u-pi	Kuthēreuphi
I.	e-re-pa-te-jo	elephanteiois?			pa-we-pi	pharwesphi		
komparativy			číslovky					
Sg. MFN	me-zo	medzōs	1: e-me	emei	4: qe-to-ro-	k ^w etro- (komp.)		
Du. MFN	me-zo-e	medzo/h/e	2: dwo	dwō	6: we-/pe-za/	hwespedza (komp.)		
Pl. MF	me-zo-e	medzo/h/es		du-wo-u-pi	9: e-ne-wo /pe-za/	ennewo-pedza		
N	me-zo-a2	medzoha	3: ti-ri-si	trisi				
			ti-ri-	tri- (komp.)				

Tab. XVII. Mykénské skloňování

Tab. XVIII. Přehled mykénských deklinačních typů

	Počet dokladů
I. deklinace (<i>ā</i> -kmeny)	
A. Feminina na <i>-ā/-a</i> ; subst., adj., často vlastní jména	cca 200
B. Maskulina na <i>-ās</i> ; subst., často vlastní jména	cca 40
II. deklinace (<i>o</i> -kmeny)	
A. Maskulina a feminina na <i>-os</i> ; subst., adj., často vl. jména*	cca 1 000
B. Neutra na <i>-on</i> ; subst., adj., často vl. jména	cca 80
III. deklinace — souhláskové kmeny	
A. Kmeny na expozívu [dentální, velární, labiovelární; labiální nedoloženy]; většinou subst.	cca 20
B. Kmeny na nazálu+expozívu (<i>nt</i> -kmeny, subst., adj.; <i>mnt</i> -kmeny na <i>-ma</i> ; smíšené <i>r/nt</i> -kmeny)	cca 50
C. <i>S</i> -kmeny (subst. na <i>-os</i> , <i>-as</i> , adj. na <i>-ēs</i> , osob. jména na <i>-ēs</i> , místní jména na <i>-os</i> , komparativy na <i>-ōs</i> , part. perf. akt. na <i>-wōs</i>)	cca 75
D. Kmeny na prostou nazálu (<i>n</i> -kmeny, subst., často vl. jména; <i>m</i> -kmeny: jediný doklad číslovka <i>*hems</i>)	cca 50
E. Kmeny na likvidu (<i>r</i> -kmeny, hlavně rodinná, činitelská a osobní jména; <i>l</i> -kmeny: jediný doklad <i>hals</i>)	cca 40
III. deklinace — samohláskové a diftongické kmeny	
A. <i>I</i> -kmeny (<i>i</i> -kmeny a <i>ī</i> -kmeny)	3
B. <i>U</i> -kmeny (<i>u</i> -kmeny, subst., adj.; <i>u/w</i> -kmeny: jediný doklad <i>doru</i> ; <i>ū/uw</i> -kmeny, často vlastní jména)	cca 40
C. <i>EU</i> -kmeny (hlavně jména činitelská a vlastní)	cca 200
D. <i>EU/W</i> -kmeny (jediný doklad: <i>Diwos</i> , <i>Diwei</i> od <i>*Djēus</i>)	1
E. <i>AU</i> -kmeny (jediný doklad: <i>grāus</i>)	1
F. <i>OU</i> -kmeny (jediný doklad: <i>g^wōus</i>)	1

*) Adjektiva na *-os*, *ā* (nebo *-ē*), *-on* v počtu asi 200 dokladů jsou započítána jen jednou, a to sub II. A [tj. jako *o*-kmenová maskulina].

působí neřeckým dojmem, tak i případné úvahy o tom, že aspoň některé texty psané tímto písmem byly skládány v jiném jazyce než v řečtině. Na to mají texty všech sérií zachovaných tabulek z hlediska doložených deklinačních typů i syntaktické vazebnosti jednotlivých jmenných a slovesných tvarů příliš jednoznačně řeckou podobu.

Málo lze říci o mykénských slovesech. Vzhledem k registračnímu rázu textů je doložena pouze 3. osoba sg., du. nebo pl., ze slovesných časů nejčastěji *présens*, řidčeji *futurum*, *ao*rist a *perfektum*, kdežto *imperfektum* je od *présentu* prakticky neodlišitelné; ze slovesných způsobů je doložen jen *indikativ* a *imperativ*, ze slovesných rodů pak *aktivum* a *mediopasivum*. Časté jsou *infinitivy* (doložena je i vazba ak. s inf.) a *participia*, zvláště *perfekta*. V tvoření jednotlivých časů a způsobů jsou jen menší rozdíly, mezi slovesnými příponami však nacházíme dvě výrazné odchylky proti klasické *attičtině*: osobní přípony 3. os. sing. a plur. *media* znějí *-toi*, *-ntoi*, nikoli *-tai*, *-ntai* (tedy *di-do-to didontoi* „jsou dávání“). Jak již bylo řečeno, mykénština se tu shoduje s klasickými řeckými dialekty z Arkádie a Kypru a její rozluštění poskytlo význam-

nou podporu hypotéze Španěla Ruipérez, který již v roce 1952 prohlásil *-toi*, *-ntoi* (spolu s osobní příponou *-soi* v 2. os. sing.) za původní ie. mediální přípony pro uvedené osoby.

Podstatně menší míra doložení je u sloves dokumentována skutečností, že z celkového počtu 3 167 lexikálních jednotek je v Chadwickově glosáři (Ventrís—Chadwick 1973²) pouze 63 slovesných hesel (a odpočítáme-li slovesné složeniny, pak pouze 35). Celkový počet jednotlivých slovesných tvarů činí 120. Nejčastěji doložené sloveso je verbum existentiae „býti“ (kmen *es-*; 12 různých tvarů i se složeninami), „dávat“ (kmen *dō-*; 8 i se složeninami), „konat, činit“ (**werg-*, srov. pozdější *erdō*, *rezō*; 8 tvarů), „dlužit“ (**opheln-*; 8 tvarů), „mít“ (**sekh-* > */h/ekh-*; 6 tvarů).

K tvoření jednotlivých slovesných tvarů připojujeme následující poznámky:

1. Augment a reduplikace

a) Augment: Jediným dokladem augmentu je výraz *a-pe-do-ke* (srov. att. *apedōke*), doložený vedle beaugmentového *a-pu-do-ke* *apudōke*; z toho důvodu bývá uvedený mykénský tvar někdy vykládán i jako *ap-es-dōke*.

b) Reduplikace: Je doložena jak zdvojnásobení (např. *di-do-si didonsi* 3. plus. akt. [srov. att. inovační *didoāsi*]), tak i perfektní, a to jednak úplná (např. *de-do-me-na dedomena* nom. plur. n.: srov. att. *dedomenos*), jednak neúplná (např. *e-ra-pe-me-na err/h/apmenā* nom. sing. fem. part. perf. med.; srov. att. *errammenos* od *rhaptō*), jednak i tzv. attická zdvojnásobení (např. *a-ra-ru-ja araruia* nom. sing. fem. part. perf. akt., srov. hom. *araruia/araryia*).

2. Tvoření časů a jmenných tvarů sufixy

a) Présens: Tvoří se jednak atematicky (např. *pa-si phāsi* 3. sing. [srov. att. *phēsi*] nebo *ki-ti-je-si ktiensī* 3. plur. akt. a *ki-ti-me-na kti-menā* part. prés. med. [od slovesa znějícího v attičtině *ktizō*, srov. hom. *eūktimenos*]), jednak tematicky (srov. *e-ke /h/ekhei* 3. sing., srov. att. *ekhei*, a *e-ko-si /h/ekhonsi* 3. plur., srov. att. *ekhousi*). Tematicky tvořený výraz *to-ro-qe-jo-me-no trok^weiomenos* part. med. (srov. hom. *tropēō*) je asi mykénská podoba klasických *e*-ových kontraktů typu *phileō* > *philō*. Dokladem *j*-ových tvoření présentu po předchozí souhlásce je tvar *?qa-si/-re-wi-jo-te g^wasilēwontes* part. prés. akt. (srov. elejské *-eiō* proti att. *basileuō*). Tematický inf. prés. akt., jak jsme již naznačili, má koncovku *-e-/h/en* < **e-sen*, srov. *e-ke-e /h/ekhe/h/en* < **esen*; atematické přípony *-men* nebo *-nai* tu nejsou s jistotou doloženy.

b) Futurum: Většina dokladů má podobu futura sigmatického, například *-do-so-si dōsonsi* (srov. att. *dōsousi*). Tvar *de-me-o-te deme/h/ontes* bývá vykládán jako part. fut. akt. a vyvozován z **demesontes*, šlo by tedy o futurum na *-eso-*, typické v alfabetické řečtině pro slovesa s kmenem na likvidu a nazálu.

c) Aorist: Dostí často je doložen aorist sigmatický, např. *de-ka-sa-to deksato* (srov. hom. *deksato*); psané *a-ke-ra-z-te* lze pravděpodobně interpretovat již buď jako *agerhantes* (od **agerjō*) či *angelhantes* (od **angeljō*), nebo jako *agerrantes*, *agellantes* s geminací anebo jako *agē-rantes*, *angēlantes* (s náhradním dloužením — což je názor nejběž-

nější); spíše jde asi o sloveso *agerjō. Doložen je i aorist nesigmatický, ať silný tematický (např. -wi-de wide 3. sg. akt.; srov. hom. *ide*, att. *eide*) či slabý atematický (např. qi-ri-ja-to k^wriato 3. sg. med.; srovnej hom. *priato*). Od kořene dō- je doložen k-ový aorist typu do-ke dōke (srov. hom. *dōke*).

d) Perfektum: Vedle ojedinělého tvaru 3. sing. ind. perf. med. e-pi-da-da-to *epidedastoi* od *dateomai* (srov. hom. *epidedastai*) se v perfektu setkáváme jen s participii, a to jednak s part. perf. med.-pas. (například a-ra-ro-mo-te-me-na *ararmotmenā* nom. sing. fem. od **harmotjō*), jednak s part. perf. akt. končícím na -wōs, -uja < **usja*, -wos. Přitom -wos- se v intervokálním postavení mění ve -woh- (srov. a-ra-ru-wo-a *ararwoha* nom. plur. n.), nestrídá se tedy před samohláskou se sufixem -wot-. U feminina a-ra-ru-ja *araruia* nom. sing. není v koncovce -uia již ani stopy po původním -us-, jež bylo nulovým stupněm k sufixu -wos-.

Z ostatních slovních druhů je doloženo asi 10 předložek a dalších asi 10 slovesných předpon, u nichž se rovněž předpokládá předložková funkce. Zájmenné adverbium jo-/o- jō/hō (srov. attické *hō-de* „takto“) je vždy psáno dohromady s následujícím slovem, podobně jako záporka o-u *ou*. Naopak jako příklonky, psané dohromady s předcházejícím slovem, fungují -qe k^we (srov. alfabetické *te*) a -de *de* (srov. *de*). Naproti tomu není doložena zakazovací záporka *mē* ani slučovací spojka *kai*.

V oblasti tvoření slov si zaslouží pozornosti skutečnost, že sufix -*eia* v i-je-re-ja /h/iereia „kněžka“ neobsahoval hlásku *w*, která se objevuje v sufixu -*eus* u mužského typu i-je-re-u /h/iereus „kněz“. Alternace mezi sufixy -e-jo, -e-o, -i-jo u jmen látkových připomíná obdobnou alternaci -*eos/-eios* u Homéra (srov. dále -*ios* v lesbičtině a thesalštině). Suffixu -*teros* se užívá i bez opozitní funkce: wa-na-ka-te-to *wanakteros* „vládcův“ (srov. wa-na-ka *wanaks* „vládce“, hom. *anaks*) a za-we-te-ra *tsāwetera* „letošní“ (srov. za-we-te *tsāwetes* „letos“ < **kjāwetes*, srovnej att. *tētes*, dór. *sātes*; viz i opačně složené čes. *letos* < *leto-сь*).

c) MYKÉNSKÁ SKLADBA A SLOVNÍ ZÁSoba

Ze syntaktických zvláštností připomeňme spojování předložky pa-ro *paro* ve významu „od“ s dativem (srov. arkadské *apu* s dativem ve stejné funkci). Na několika málo místech je doložena vazba akuzativu s infinitivem. Ukazovací zájmeno ho-/to- se ještě nezformovalo v určitý člen. Dvojnásobí opakování téhož slova v adverbialní funkci, známé ze sanskrutu, je doloženo ve we-te-i-we-te-i *weteiwetei* „rok co rok, každoročně“ (dat. od *wetos* „rok“, srov. att. *etos*) a v to-to *tod-tod* „tento (rok)“.

Zachovaná mykénská slovní zásoba je přiměřená registrační funkci textů a jejich stereotypnímu charakteru. V každém případě však představuje důležitý materiál pro etymologické zkoumání původu řeckých slov.

Předně několik statistických údajů. V Chadwickově abecedním seznamu mykénských výrazů (Ventrís—Chadwick 1973, str. 527 nn.), jenž obsahuje všechna úplná nebo aspoň spolehlivě doplnitelná slova z mykénských textů publikovaných do r. 1972, nacházíme celkem 3 167 lexi-

kálních jednotek, počítaje v to i vlastní jména. Poměrně spolehlivý výběr mykénských apelativ s bezpečnější interpretací je obsažen u L. Baumbachové (Chadwick—Baumbachová 1963 a Baumbachová 1971), kde je registrováno 1 157 lineárních B výrazů v 674 lexikálních položkách; z toho je interpretace asi 600 výrazů označena jako prokázaná nebo pravděpodobná, ostatní jsou charakterizovány jako vcelku možné. Poměrně chudý je na mykénské doklady etymologický slovník H. Friska (1954 až 1970), obsahující jen asi 150 lineárních výrazů, nadto poměrně nerovnoměrně vybraných. Vysoký mykénologický standard má naproti tomu etymologický slovník P. Chantraina (1966—1980), kde se objevuje v lexikálních položkách celkem asi 850 lineárních výrazů.

Ve velké většině případů byly již starší generace grecistů s to spolehlivě rekonstruovat prehistorické hláskoslovné procesy do té míry, že nově objevené mykénské tvary zpravidla jen potvrdily správnost dřívějších etymologických úvah a doplnily je mykénským materiálem. Platí to zejména o mykénských dokladech labiovelár, souhlásky *w* nebo některých souhláskových skupin [např. *ksm* v ai-ka-sa-ma *aikhsmā*]. V některých případech, v nichž byli badatelé dosud na rozpacích, pomohla mykénština nyní prosadit jedno z navrhovaných stanovisek: například mykénské a-to-ro-*qo anthrōk^wōi* (dat. od *anthrōk^wos* „člověk“) podepřelo hypotézu, že druhá složka slova je odvozena od indoevropského kořene *-ok^w-* „vidět“, a mykénské te-o-jo *theoio* (gen. sg. od *theos* „bůh“) naznačuje, že toto slovo je asi odvozeno od kořene *thes-*, a nikoli od *thew-*. V celé řadě případů se však v mykénštině přece jen setkáváme s nečekanou hláskovou podobou, jež může být v podstatě dvojího typu.⁷⁰

1. V mykénštině není doložen určitý archaický jev, dříve pro prehistorickou fázi řečtiny předpokládaný:

a) V mykénštině není doloženo očekávané *w*: e-ne-ka *heneka* „kvůli“ (tím se vylučuje tradiční etymologie *henweka*); e-ma-az *Hermāhāi*, dat. od *Hermāhās* „Hermés“ (tedy nikoli *Hermāwās*); e-ra *Hērāi*, dat. od *Hērā* (nikoli *Hēr^wā*); i-je-re-ja *hiereia* „kněžka“ (tedy nikoli se sufixem *-ewja*, jenž by byl těsně spjat s mužským sufixem *-eus*, doloženým v i-je-re-u *hiereus* „kněz“); ra-pte-re *rhaptēres* „šičky“ (sloveso *rhaptō* nelze tedy vyvozovat z *wraptō*); po-se-da-o *Poseidāōn* „Poseidón“ (doložené korintské *Poteidāwōn* má sekundárně vzniklé *w* jakožto přechodovou souhlásku v hiátovém postavení mezi *ā* a *ō*) a další.

b) V mykénštině není doložena očekávaná labiovelára: pa-ra-jo *palaios* „starý“ (slovo tedy nelze spojovat s výrazem *tēle* „daleko“; interpretace „starý“ je zajištěna tím, že se slovo nachází v kontextové souvislosti s opozitním ne-wo *newos* „nový“); pa-te *pantes* „všichni“ (výraz nelze odvozovat od základu *k^want-*; interpretace zajištěna častým sumarizujícím spojením to-so pa-te *tosoi pantes* „tolik dohromady“); te-re-ta *telestās* (společenský nebo úřední titul, jehož počáteční *t-* naznačuje, že výraz *telos* „konec, úřad, poplatek“, od něhož je slovo odvozeno, neměl v násloví labioveláru).

⁷⁰ Bartoněk 1975.

c) V mykénštině chybí očekávané *h* (výraz a-na-mo-ta *anarmosta* „nevystrojený“ naznačuje, že výrazy *harma* „vůz“, *harmottō* „spojují“ neměly v mykénštině *h*- na počátku slova; mykénština by v takovém případě měla grafiku a-a-mo-ta nebo a-az-mo-ta = *aharmosta*).

V uvedených případech bylo tedy nutno korigovat starší etymologické závěry na základě nové mykénské situace.

2. V mykénštině se objevuje hláskoslovný jev, který tu nebyl očekáván:

a) V mykénštině je neočekávaně doloženo *w*: me-wi-jo vedle me-u-jo *meiwjōs* „menší“, srov. *meiōn*; pe-ru-si-nu-wo *perusinwos* „loňský“, srovnej *perysinos* u Aristofana.

b) V mykénštině je doložena neočekávaná labiovelára: qa-si-re-u *g^wasileus*, srov. att. *basileus* „král“; po-qa *phorg^wā* „píce“, srov. *phorbē*; ku-su-to-ro-qa *ksunstrok^whā*, srov. *synstrofē* „úhrn“, „shluk“.

c) V mykénštině je doložen jiný neočekávaný jev: mykénské re-wo-te-re-jo *lewotreioi* (nom. pl. adj., „náležející k lázni“), mající paralelu v homérském *loetra* „lázeň“, ukazuje, že homérský výraz prodělal zřejmě metatezi *lewo-* > *lowe-*; podobně i mykénské a-to-po-qa *artopok^woi* „pekaři“ ukazuje na metatezi skrytou v pozdějším alfabetském *artokopos*.

V těchto případech mykénština tedy pouze zprostředkovala znalost některých nových skutečností, které pomohly chronologicky rozšířit naše informace o rané fázi hláskového vývoje toho či onoho slova.

I přes neveliký počet těchto etymologických korekcí a doplňků je přínos mykénštiny k řecké etymologii významný především v tom, že stovky doložených mykénských tvarů nám dnes pomáhají v etymologických slovnících vytvářet bezpečnější obraz raného řeckého hláskoslovného vývoje.

Po stránce sémantické vysvítá z interpretace mykénských textů celá řada větších i menších významových odchylek v sémantickém poli konkrétních řeckých výrazů. Je často dána změnou společenských poměrů. Jako příklad uvedeme značný významový posun u výrazu qa-si-re-u *g^wasileus*, srov. později *basileus* „král“. V mykénštině se tak nazývali místní mykénští úředníci lokálního významu, v pylském království konkrétně osoby plnící — snad mimo jiné úkoly — funkci královských zbrojních inspektorů v jednotlivých správních okrscích. Suverénní vladař v mykénských palácích se nazýval wa-na-ka *wanaks*. Když se po pádu mykénských království roztržila politická moc, která byla do té doby v rukou menšího počtu wanaktů, mezi značný počet místních vládců, ujalo se pro tyto nezávislé lokální vládcy právě označení *g^wasileus*, resp. *basileus*; a když pak někteří z nich rozšířili svou moc na větší území, nastalo u nositelů tohoto slova prudké zvýšení politické prestiže. Výraz *wanaks* naproti tomu z politického života vymizel, stejně jako z něho zmizela i osoba, kterou označoval. Pokud je toto slovo v pozdější řečtině doloženo, pak buď jako reminiscence na mykénské poměry (například v Homérových eposech), anebo zůstává omezeno na kultovní oblast, v níž znamená asi tolik co naše Pán (o bohu).

DJ MYKÉNŠTINA JAKO ŘECKÉ NÁŘEČÍ

Již ve výkladu o chronologii předmykénských hláskoslovných změn jsme naznačili, že hláskoslovný vývoj vyúsťující do mykénštiny lineárních B textů má uvnitř raně řeckého jazykového vývoje místně omezený, nářeční charakter. Vznik nářečních diferencí uvnitř rané řečtiny byl tedy předmykénský, podle dnes převládajícího mínění však rozhodně nesahal do doby předmigrační. Jak jsme již výše zdůraznili, raný řecký jazyk pronikl do helladsko-egejského prostoru v rámci jediného velkého etnického přesunu někdy kolem přelomu 3. a 2. tisíciletí př. n. l., jehož se v podstatě účastnili předkové všech později uznávaných řeckých kmenů. První dílčí nářeční diference zřejmě vznikaly již ve střední době helladské — pravděpodobně vzhledem k značné politické i hospodářské izolovanosti jednotlivých středisek středně helladského světa; o leckterých z nich však nejsme asi informováni, neboť se mohly ztratit pod nánosem různých pozdějších diferencí a v neposlední řadě i pod integračním jazykovým vyrovnáváním za doby mykénské. S poměrnou jistotou můžeme pokládat za středně helladský pouze jediný z raně řeckých nářečních rozdílů. Jestliže jsme byli totiž s to chronologicky zařadit změnu /-/s- > /-/h- zhruba do 18. století př. n. l. a jestliže bylo možno zároveň položit do přibližně stejné doby počátky rané asibilace *ti* > *tsi* a *t/h/j* > *ts*, pak je tím v podstatě dána i doba vzniku tohoto prvního výraznějšího nářečního rozrůznění v raně řeckém jazykovém světě.

V souvislosti se vznikem této specificky jihořecké asibilační isoglosy typu *pheronti* > *pherontsi* (a raného **totjos* > *totsos*) se tedy již někdy uprostřed 1. poloviny 2. tisíciletí př. n. l. rozrůžňuje tzv. jižní (čili východní) řečtina, v jejímž lůně se potom vytváří mykénština, od konzervativnější řečtiny severní (čili západní); srov. tab. XIX na str. 104.⁷¹

Náznamy dalších pozdně helladských diferenciací jsou méně bezpečné. Uvnitř jižní řečtiny lze však s určitou mírou pravděpodobnosti počítat v době doložených lineárních B textů (tj. zhruba ve 14./13. stol. př. n. l.) s existencí jednak achajských subdialektů z Peloponnésu a z egejských ostrovů, mezi něž patřila v oné době mykénština a v 1. tisíciletí př. n. l. pak dialekty arkadokyperské nářeční skupiny, a jednak protoiónštiny, jakožto východiska vzniku íonskoattických dialektů. Na tuto diferenciaci ukazuje výrazný rozdíl v osobní příponě 3. os. sing. i plur. media; ten má v mykénštině, arkadštině i kyperštině původní podobu *-/n/toi* (srovnej myk. e-u-ke-to *eukhetoi* [att. *eukhetai* „modlí se], ark. e[*s*]etoi [att. *esetai* „bude“], kyp. *keitui* [att. *keitai* „leží“]), zatímco ostatní řecké dialekty, počítaje v to i íonskoattická nářečí, mají inovační *-/n/tai*. Analýza možností vzniku této inovace v rozsáhlém dórsko-íonsko-aiolském prostoru podporuje stanovisko, že šlo o inovaci spíše staršího než mladšího (tj. postmykénského) data.

Pokud jde o samotnou mykénštinu, tj. jazyk mykénských textů psaných lineárním písmem B, lze ji zřejmě pokládat za jakousi mykénskou koiné, tj. obecně mykénský dialekt, zakládající se nejspíše na argolském nářečí z achajského Peloponnésu. V pozdějším řeckém světě neměla

⁷¹ Bartoněk 1983a.

mykénština přímé pokračování a její nejbližší příbuzní — arkadština a kyperština — jsou vzhledem k ní pouze v nepřímém příbuzenském vztahu.⁷²

Ještě podstatněji obtížnější je dopátrat se relevantních rozdílů uvnitř severní (západní) řečtiny, a zejména pak řešit otázku doby vzniku aiolské nářeční skupiny. Bezpečnou oporou ve prospěch raného odlišení aiolštiny od dórštiny neposkytuje ani markantní rozdíl mezi dórským *-mes* a aiolským *-men* v 1. os. pl. akt. Spolehlivé doklady raného aiolského *-men* pocházejí totiž pouze z ostrova Lesbu (a ten mohl být v tomto směru ovlivněn z Iónie, jako v případě sufuxu *-sí-*), kdežto v Boiótii a Thessalii nacházíme tvary s *-men* až na nápisech z 3. století př. n. l., které byly již pod vlivem helénistické koiné. V poslední době se proto stále větší počet badatelů kloní k závěru, že aiolština se svým neasibilovaným *-ti-* byla nářeční jednotka, která se začala vydělovat na území Thessalie z lúna severní řečtiny až ke konci mykénské epochy, přičemž současně do sebe vstřebávala i některé achajské inovace.

Za těchto okolností se nám v průběhu mykénského období (viz tabulku XIX) rýsují celkem zřetelně určité náznaky existence jak nářeční skupiny achajské (tj. prótoarkadokyperské), tak i prótoiónské, kdežto formování samostatné prótoaiolštiny se jeví jako záležitost teprve pozdně mykénská.

Do této postupně se prosazující koncepce řeckých nářečních vztahů v 2. polovině 2. tisíciletí př. n. l. přinesl nejnověji zcela nové podněty J. Chadwick,⁷² když pojal mykénštinu jako řečtinu vyšších společenských vrstev mykénských center, ovlivněnou krétsko-mínojským jazykovým prostředím (do jehož okruhu podle Chadwicka patřila i v mykénštině doložená asibilace *ti > si*). Nižší vrstvy místního obyvatelstva hovořily přitom podle něho i nadále archaickou řečtinou, blízkou protořečtině z doby společného celořeckého příchodu. Pád center mykénské civilizace po roce 1200 př. n. l. znamenal pak silný ústup mykénštiny lineárních B textů jako interdialektu vyšších společenských vrstev (v Chadwickově terminologii tzv. „standardní mykénštiny“) a naopak posílení archaické řečtiny nižších vrstev (substandardní mykénštiny), jež byla prakticky totožná s archaickou západní řečtinou, čili v podstatě s protodórštinou, a jejíž ojedinělé stopy nachází Chadwick i v textech lineárního písma B. Za těchto okolností poskytuje Chadwickova hypotéza možnost obejít se bez uznávání masové dórské migrace z balkánského severozápadu, o jejíž existenci, či aspoň historické závažnosti, dnes někteří archeologové pochybují.

Na druhé straně však Chadwickova hypotéza staví před lingvisty některé nové, těžko řešitelné otázky. Především tu, proč se v nejrozvinutějších oblastech mykénské kultury, jako v Argolidě, Lakónii i Messénii, kde nepochybně musela být standardní mykénština („mykénská koiné“) ve značném užívání, mluvilo v 1. tisíciletí př. n. l. dórsky, zatímco se v politicky i hospodářsky méně významných, a spíše jen okrajových oblastech, zasažených sice mykénskou kulturou, ale bez větších paláco-

⁷² Kriticky se k Chadwickovi vyjádřila celá řada badatelů, zvl. Alvérez Moralejo 1977; srov. i Bartoněk 1979.

vých center, jako zvláště v Arkadii nebo na Kykladských ostrovech, prosadily naopak po pádu mykénské civilizace nářeční rysy těsně spjaté s mykénštinou lineárních B textů, zvl. projevy jihořecké asibilace $ti > /t/si$.

Nabízí se i námitky sociolingvistického rázu. Tak se nezdá dosti pravděpodobným, že by se byly mohly delší dobu přímo v mykénských centrech vedle sebe udržet sociálně vyšší (a lingvisticky pokročilejší) formy typu *pherosi* a sociálně nižší (a archaičtější) tvary typu *pheroni*. Na závalu se zdá být i to, že prakticky všechny jevy, které Chadwick klasifikoval jako substandardní, jsou archaičtějšího charakteru než jevy charakterizované jím jako standardně mykénské a že obrážejí raný, předmykénský stav řeckého jazykového vývoje. Při Chadwickem předpokládané koexistenci dvou sociálně podmíněných dialektů v hlavních mykénských centrech by bylo spíše na místě očekávat progresivnější jazykové formy v hovorové řeči nižších společenských tříd, zatímco v jazyce společensky vyšších tříd, znalých zčásti i písma, se zpravidla projevují retardační momenty; to by mělo platit tím spíše o strnulém a formalizovaném písemném projevu úředníků mykénských palácových center. Je-li tomu v mykénských textech právě naopak — tj. že archaický charakter mají formy substandardní — soudili bychom u nich spíše na sekundární infiltraci. Platí to zejména o několika Chadwickem uváděných osobních jménech s archaickým *-ti*, jež byla zjištěna v lineárních B textech; v těchto případech jde zřejmě o sekundární intruzivní prvky, které do mykénského světa přinesli jednotlivci nebo menší skupinky Dóřů z krajín severně od Korintské šíje. Přitom nic nebrání představit, že takové skupinky pronikaly na Peloponnés již dříve před pádem mykénské kultury, anebo že dokonce jistá část *archaicky*, tj. v podstatě *dóřsky* hovořícího řeckého obyvatelstva, mohla již tehdy žít pohromadě v některých méně rozvinutých krajínách Peloponnésu. Spíše než předpokládat nějakou déle trvající, a proto méně pravděpodobnou sociolingvistickou diferenciaci přímo v centrálních mykénských oblastech, je po mém soudu přijatelnější uznávat možnost existence jakéhosi dóřského předvoje v jihohelladském prostoru, třebaš prostě jen v podobě řeckého obyvatelstva usedlého v některých odlehlejších peloponnéských krajínách doby mykénské a dosud nezasazeného geografickou isoglosou přinášeující asibilační změnu $ti > /t/si$. Tato změna opravdu asi vycházela z mimořeckých egejských, příp. egejsko-anatolských zdrojů, podle našeho názoru se však její šíření dalo bez ohledu na sociální prostředí. Přitom samotné prvopočátky této asibilační změny — ve shodě s tím, co tu bylo řečeno již dříve — byly zřejmě již středohelladské, tj. spadaly do 1. poloviny 2. tisíciletí př. n. l.

Chadwickova hypotéza tedy nepřinesla zatím nějaké obecně přijímané řešení, poukázala však na nutnost počítat s dóřským živlem v mykénskohelladském světě již před rokem 1200 př. n. l. ve větší míře, nežli se to doposud dalo. Dóřská západní řečtina, která rozhodně nebyla kolem roku 1200 od mykénské řečtiny nijak výrazně odlišná, musela být i ve stoletích před tímto datem v dosti těsném kontaktu s ostatním řeckým jazykovým světem, a to zřejmě znamená, že hlavní masa dóřského obyvatelstva žila před rokem 1200 př. n. l. někde při severozá-

padním okraji mykénské civilizační oblasti. Přitom je velmi pravděpodobné, že aspoň jeho část pronikla na Peloponnés již za doby existence mykénských palácových center a snad se tu usazovala zejména v méně zalidněných oblastech.

